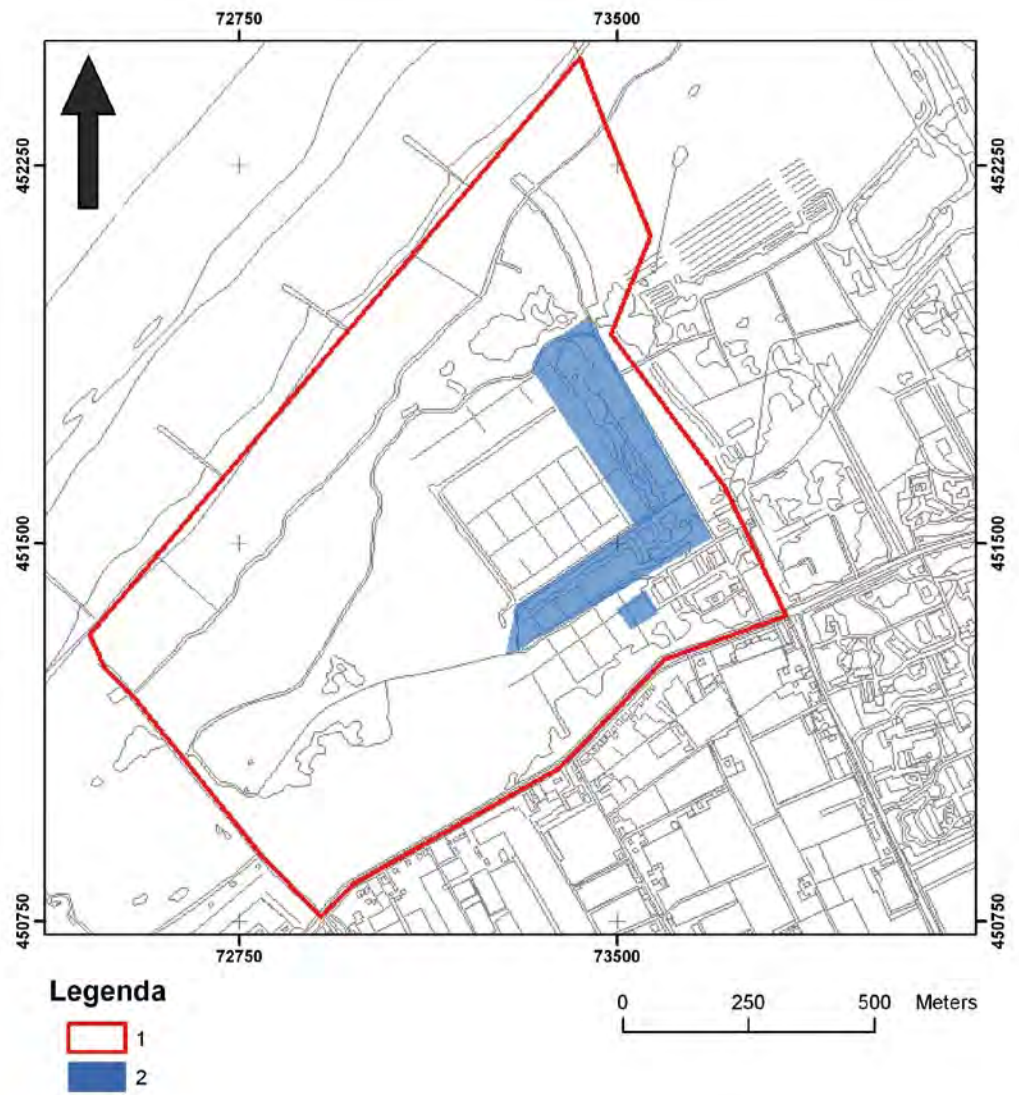

Figuur 1. Ligging van de onderzoekslocatie in Monster.
 Legenda: 1. Het Westlandse deel van het waterwingebied Solleveld; 2. Onderzoekslocatie.

Figuur 2. Een proefsleuf met daarin diverse grondsporen (verkleuringen in het zand).

2500 jaar akkeren en wonen op Solleveld

Jasper de Bruin
Faculteit der Archeologie
Universiteit Leiden
Postbus 9515, 2300 RA Leiden

Epko J. Bult
Erfgoed Delft - Archeologie
Postbus 78, 2600 ME Delft

Inleiding

In het najaar van 2004 werd op het terrein van het Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH), in de duinen bij Monster (gemeente Westland), archeologisch veldwerk verricht. Het gebied is bekend onder het toponiem Solleveld.

Aangezien het onderzoeksgebied binnen twee gemeenten ligt, werd voor het westelijke (Westlandse) deel een beroep gedaan op het vakteam Archeologie van de gemeente Delft (tegenwoordig Erfgoed Delft en omstreken, afdeling Archeologie). Het oostelijke deel werd 'afgedekt' door de afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag (zie Waasdorp dit nummer).

De aanleiding voor het onderzoek was het voornemen van DZH om een verbetering te laten plaatsvinden van de winning van drinkwater op het terrein Solleveld. Op de plekken die voor deze werkzaamheden mogelijk afgegraven zouden moeten worden vond het archeologisch onderzoek plaats (figuur 1). Het onderzoeksgebied heeft naast een functie als waterwingebied ook een belangrijke functie als natuurgebied. Dit artikel geeft de samenvatting van het rapport van het archeologisch onderzoek in het Westlandse deel (De Bruin e.a. 2008).

Het vooronderzoek

Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek zijn eerder veldverkenningen verricht door de werkgroep 's-GRAVENhage, Afdeling Den Haag en Omstreken van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (Van der Meer 2002; Van der Valk & Van der Meer 2003). Ook was literatuuronderzoek uitgevoerd naar de mogelijke archeologische waarden van dit duingebied (Bult e.a. 2004; Waasdorp 2004). In de zomer van 2004 werd door het vakteam Archeologie van de gemeente Delft een karterend booronderzoek in het plangebied uitgevoerd, waarbij met grondboren gezocht werd naar archeologische resten (Bult e.a. 2004).

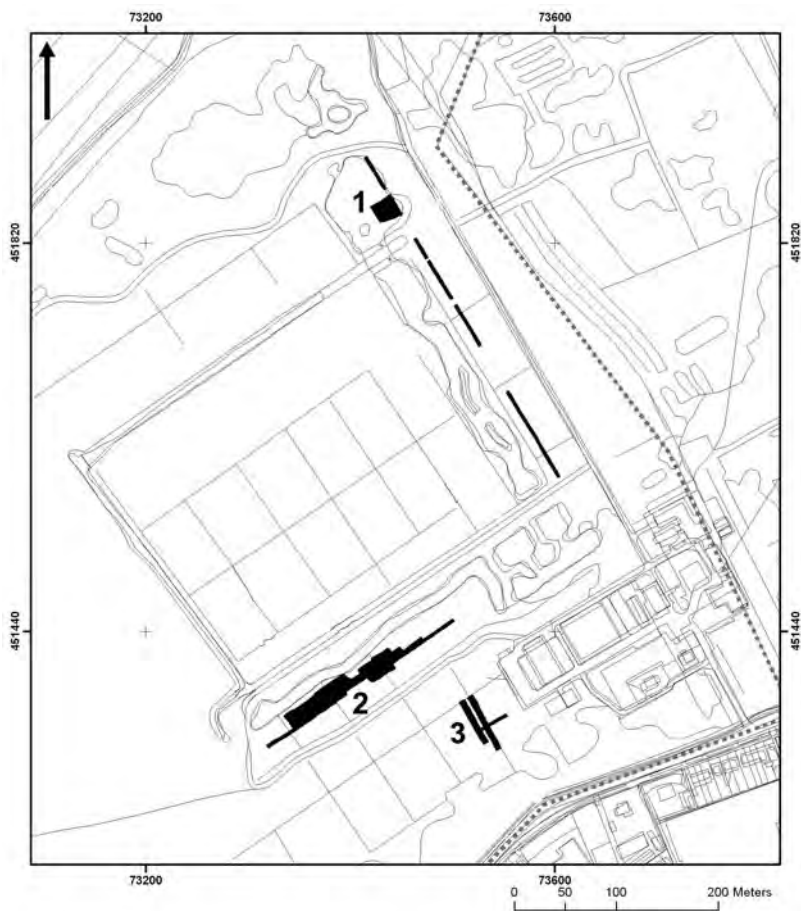
Naar aanleiding van deze verschillende onderzoeken werd duidelijk dat er veel archeologische vindplaatsen op Solleveld aanwezig waren. Op grond van de bevindingen van de boorcampagne heeft het vakteam Archeologie een advies opgesteld voor vervolgonderzoek. Dat moest onder andere het graven van proefsleuven (lange, smalle sleuven van ongeveer twee meter breed, die door de graafmachine aangelegd werden) omvatten (figuur 2). Op verschillende plaatsen in de sleuven werden archeologische vondsten gedaan. De locaties die een combinatie van vondsten en grondsporen opleverden werden geselecteerd voor een opgraving. Vanwege het feit dat er in een gebied als Solleveld rekening moet worden gehouden met de natuur was het noodzakelijk direct na het graven van de sleuven een opgraving uit te voeren. De resultaten van zowel de proefsleuven als de opgraving worden gezamenlijk besproken.

Tijdens en na afsluiting van de opgraving werden de overige werkzaamheden in het gebied, zoals het uitgraven van nieuwe infiltratieleidingen en het slaan van nieuwe winputten, archeologisch begeleid. Dit hield in dat, waar mogelijk, vondsten en grondsporen werden gedocumenteerd. Dit onderzoek heeft een belangrijke aanvulling op de uit de opgraving verkregen gegevens opgeleverd.

De opgraving

Op drie verschillende locaties werden grotere oppervlaktes opgegraven (figuur 3). De resultaten van het onderzoek op deze locaties worden hier afzonderlijk beschreven. Om de bodemopbouw goed te kunnen bestuderen, werden de zijkanten van de proefsleuven met de schop opgeschoond, zodat de

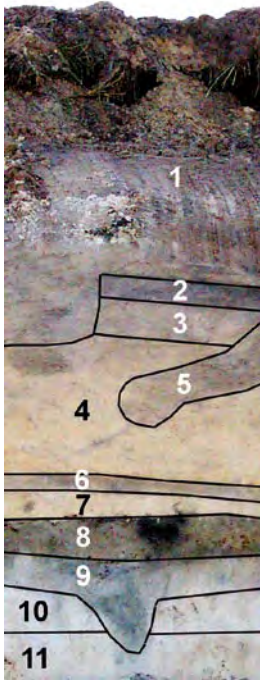
Figuur 3. De locatie van de opgravingen op het westelijke deel van Solleveld. In zwart de opgravingsputten. De smalle strepen zijn sleuven, de grotere vlakken zijn de locaties van de opgravingen (met locatienummer). De stippellijn is de grens van het onderzoeksgebied.

verschillende grondlagen goed te bestuderen waren. In de op deze wijze verkregen bodemprofielen kon de ontwikkeling van het landschap tot in detail gevolgd worden. Aangezien er enige afstand tussen de verschillende onderzoekslocaties zat, wordt de bodemopbouw per locatie besproken. Bij locatie 1 wordt ook de bodemopbouw in de nabijgelegen rij proefsleuven besproken (figuur 3).

Locatie 1

Door het afsteken van de profielen in de proefsleuven kon als het ware een ruim 250 meter lange doorsnede door het terrein worden verkregen. Onder de graszode was een oude akkerlaag aanwezig, die hier en daar omgezet was door ruim 50 centimeter diepe ingravingen. Deze ingravingen zijn als plantbedden geïnterpreteerd. Waarschijnlijk hangen ze samen met het akkertjescomplex uit de 18^e en 19^e eeuw (zie Beekman & van der Valk dit nummer), dat in dit terrein doorloopt. De plantbedden waren ingegraven in een laag stuifzand, die op zijn beurt een sterk uitgeloopte vegetatiehorizont afdekte. In het zuidelijke deel van locatie 1 was de laag verploegd en bevatte hij houtskool en een kogelpotscherf uit de 10^e-11^e eeuw. De laag zelf is waarschijnlijk ouder; de aangetroffen ploegsporen geven alleen aan dat deze in de Middeleeuwen deels als akker in gebruik is genomen. Onder dit niveau bevonden zich diverse stuiflagen. Gezien de sterke gelaagdheid van een aantal van deze lagen kan gesteld worden dat er veel verstuiwing plaatsvond. Op enkele plaatsen zijn humeuze vegetatielagen in deze stuifpakketten aangetroffen, soms met houtskool. Hoewel houtskool vaak met menselijk handelen wordt geassocieerd, zijn er in dit geval geen aanwijzingen voor menselijke aanwezigheid in de vorm van bijvoorbeeld aardewerk.

Tijdens het uitgraven van de proefsleuven werd in het uiterste noorden van het onderzoeksgebied scherfmateriaal in combinatie met grondsporen aangetroffen (figuur 3, nummer 1). Aangezien de overige sleuven in dit gedeelte van het terrein nauwelijks vondsten hadden opgeleverd, werd besloten direct de sleuf iets uit te breiden teneinde verder inzicht in de aard van de sporen te krijgen. Hoewel een groot deel van het terrein in het verleden was vergraven voor een waterwinplas, konden er toch enkele greppels (onderdelen van een verkavelingssysteem) herkend worden. Ze bevatten scherfmateriaal uit de 13^e eeuw, wat, samen met andere vondsten uit het terrein, wijst op gebruik als akkerland en bewoning dichtbij. Aangezien de opgraving binnen de contouren van de nieuw te graven waterplassen moest blijven, is het onderzoek op deze locatie niet verder uitgebreid.

Locatie 2

Vooral in het zuidelijk gedeelte van het onderzoeksgebied werden veel archeologische sporen aangetroffen. Het zwaartepunt van de opgravingen richtte zich dan ook op dit terreindeel (figuur 3, nummer 2).

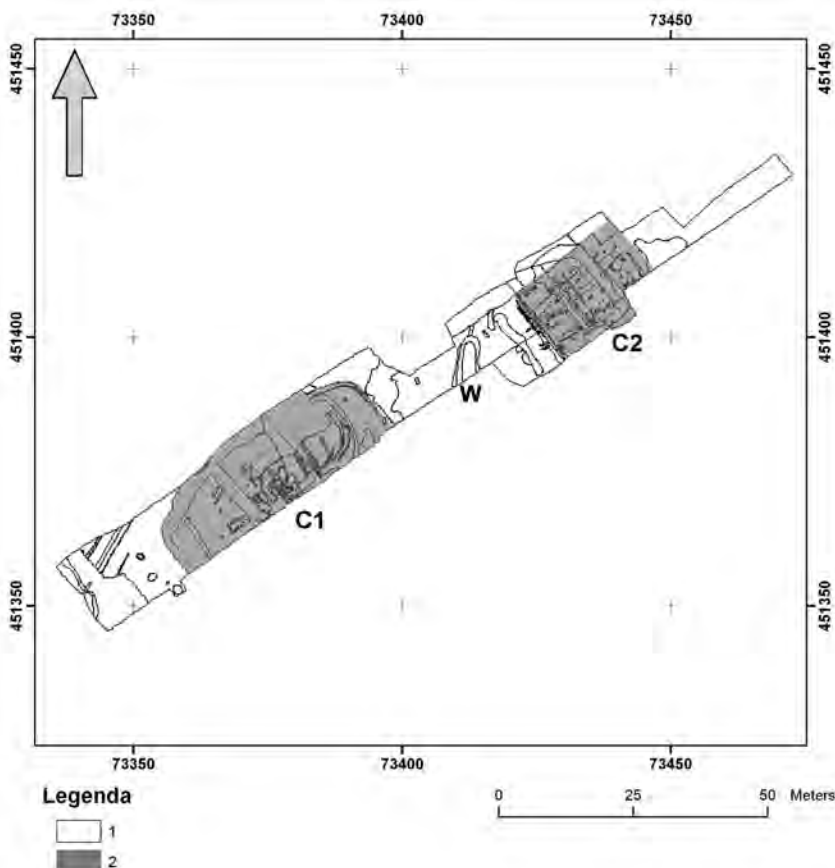
De bodemopbouw ter plaatse was relatief homogeen (figuur 4). Van boven naar beneden bevonden zich de volgende lagen: ter plaatse bevond zich allereerst een walletje van het akkertjescomplex uit de 18^e-19^e eeuw (laag 1). Daaronder bevond zich een bodem met 18^e-eeuws materiaal (laag 2), die zich op zijn beurt op een stuiflaag van een halve meter dik bevond (laag 3 en 4). Onder dit pakket stuifzand bevond zich een oud oppervlak (laag 6) op een dunne laag geel stuifzand (laag 7). Daaronder lag een akkerniveau (met ingestoven ploegsporen) uit de 13^e eeuw (laag 8), met daaronder een uitgeloopte akkerbodem uit de 5^e-8^e eeuw (laag 9). Hieronder bevonden zich relatief schone lagen zand met wat houtskool (lagen 10 en 11) waarin ook oudere vondsten (IJzertijd en Romeinse tijd, grofweg de periode 500 v.Chr.-400 n.Chr) voorkomen. De originele loopvlakken uit die twee oudste perioden zijn verstoven. Het gebied is dus vermoedelijk altijd als akker- of weideland gebruikt.

Figuur 4. Lagen in het profiel ter hoogte van het walletje. Het profiel is ongeveer 180 cm hoog. Het midden van laag 9 ligt ter hoogte van 240 cm boven NAP. De nummers in de lagen verwijzen naar de tekst.

Op locatie 2 zijn twee clusters sporen aangetroffen (C1 en C2, zie figuur 5), die uit de Middeleeuwen dateren, namelijk uit de 8^e-11^e eeuw en uit de 12^e-13^e eeuw. Opvallend is dat de clusters zich beide ter hoogte van een walletje van het akkertjescomplex bevinden. Waarschijnlijk heeft het opwerpen van deze walletjes voor een goede conservering van de archeologische sporen gezorgd.

In C1 zijn de grondsporen geïnterpreteerd als een huisplattegrond en een bijgebouw, in twee (elkaar snel opeenvolgende) fasen. Deze gebouwtjes zijn omgeven door greppels. Elders op het erf liggen kuilen. Opvallend is dat veel sporen niet gedateerd kunnen worden door gebrek aan archeologisch materiaal.

Een met Romeins baksteenpuin en stukken tufsteen (poreuze natuursteensoort uit de Duitse Eifel) gevulde kuil behoort ook tot het erf. De functie van de kuil is onduidelijk maar heeft misschien met voedselconservering te maken (rookoventje?). De tufsteen is waarschijnlijk ook uit Romeinse context, en mogelijk tezamen met het baksteenpuin opgeraapt uit de nabijgelegen Romeinse nederzetting van Ockenburg. Het teruggevonden aardewerk dateert van ca. 750 tot in 1300 n.Chr. Enig botmateriaal is afkomstig van paard, rund en schaaap/geit. Er is veel onbepaald materiaal bij het teruggevonden bot, als gevolg van de slechte conserveringsomstandigheden in het duinzand. Zaden duiden op akkers en vochtige gebieden (paden, akker-randen, oevers van drinkpoelen etc.).

Figuur 5. De twee sporenclusters op locatie 2 (zie figuur 3 voor de ligging)

Legenda: 1. Opgegraven gedeelte; 2. Sporenclusters C1 en C2. De 'W' markeert de locatie van de waterkuil uit de 18^e-19^e eeuw.

In cluster C2 werden resten van een menselijke crematie aangetroffen (figuur 6). Aangezien er geen scherven bij de crematie werden aangetroffen is de datering erg onzeker; mogelijk stamt het uit de Romeinse tijd of Vroege Middeleeuwen (400-1000 n.Chr). Naast de crematieresten zijn sporen van akkerbouw uit de 8^e-9^e eeuw en bewoningresten uit de 9^e-11^e eeuw gevonden. Uit de opgetekende paalsporenconfiguratie is een mogelijke huisplattegrond (20 x 5 m) uit die tijd gereconstrueerd, welke meermalen verbouwd lijkt te zijn (figuur 6). De oriëntatie is zuidwest-noordoost, een gebruikelijke voor boerderijen in deze regio. De locatie van het huis is in de 13^e eeuw weer verploegd.

Figuur 6. De vermoedelijke huisplattegrond ter hoogte van sporencuster C2 uit de 9^e-11^e eeuw.

Legenda: 1. Paalsporen tussen de 10 en 30 cm diepte; 2. Paalsporen dieper dan 30 cm; 3. Woongedeelte huisplattegrond? 4. Stalgedeelte huisplattegrond?; 5. Niet opgegraven. Paalsporen minder diep dan 10 cm zijn niet weergegeven.

Het was gebruikelijk dat dit gebeurde omdat locaties van oude boerderijen vaak met meststoffen verrijkt waren, waardoor een goede voedingbodeme voor latere akkerbouw was ontstaan in de overigens voedselarme duingronden. De bewoning 'wandelde' op deze manier als het ware door het duingebied, waarbij de oude huisplaatsen steeds gebruikt werden als akker.

Het aardewerk dateert uit ca. 800 tot 1250 n. Chr. Zaden omvatten zowel cultuurgewassen (door de mensen verbouwde planten) als wilde planten. Zo komt er (relatief veel) gerst, rogge, vlas en linzen voor. De wilde planten omvatten Perzikkruid, zegges en Gewone waterbies.

Een groot ovaal spoor dat tussen beide clusters gelegen is, wordt als een waterkuil geïnterpreteerd (figuur 5, de 'W'). Deze werden vaak gegraven om vee te laten drinken. De drinkwaterkuil was in gebruik gedurende de 18^e/19^e eeuw, dus deels voorafgaand en deels gelijktijdig met het akkertjescomplex.

Locatie 3

Op locatie 3 kwam een ander beeld naar voren: dat van het meer natuurlijke duinlandschap uit de IJzertijd, waarbij tevens bleek dat de opvolgende perioden slechts vage sporen hadden achtergelaten in het terrein in de vorm van slecht dateerbare bodems. Het onderste gedeelte van de profielen bevatte een veenlaag die meer naar het westen toe hoger kwam te liggen (figuur 7). Tegelijkertijd met de veengroei vond op de westelijk gelegen strandwal verstuiving plaats, en het stuifzand werd de strandvlakte, waar het veen zich bevond, ingeblazen. Periodiek nam de stuifactiviteit af en in zo'n periode hernam de vegetatie weer terrein, waardoor er bodemhorizonten ontstonden. Dit is een bekend beeld in een strandvlakte (Jelgersma e.a. 1970; Pruissers e.a. 1983; Van der Valk 1987).

Figuur 7. Locatie 3. Een uitsnede van het bodemprofiel. Duidelijk zichtbaar is dat de veenlaag links tegen de strandwal 'opkruipt'. Het profiel is hier ongeveer 110 cm hoog; de bodem waarop de meetlat staat ligt op 50 cm boven NAP.

De overstuivingsfasen worden hier in de Midden of Late IJzertijd (ruwweg van 500 v.Chr. tot het begin van de jaartelling) gedateerd middels spaarzaam aanwezig aardewerk. In alle bodemhorizonten is (verblazen) houtskool teruggevonden, wat mogelijk duidt op menselijke aanwezigheid in de nabijheid. In een later verstoven bodemniveau op een hoger niveau zijn enkele grondsporen aangetroffen (kuil, paalspoor, greppel) waarbij enkele honderden fragmenten sterk aangetast en mogelijk ook aangeblazen Midden en Late IJzertijd aardewerk zijn aangetroffen. Dat wijst op bewoning; het originele loopvlak moet totaal verdwenen zijn door winderosie. Hoger in het profiel werd een wagenspoor opgemerkt, wat mogelijk samenhangt met de beakking uit de 8^e-9^e eeuw.

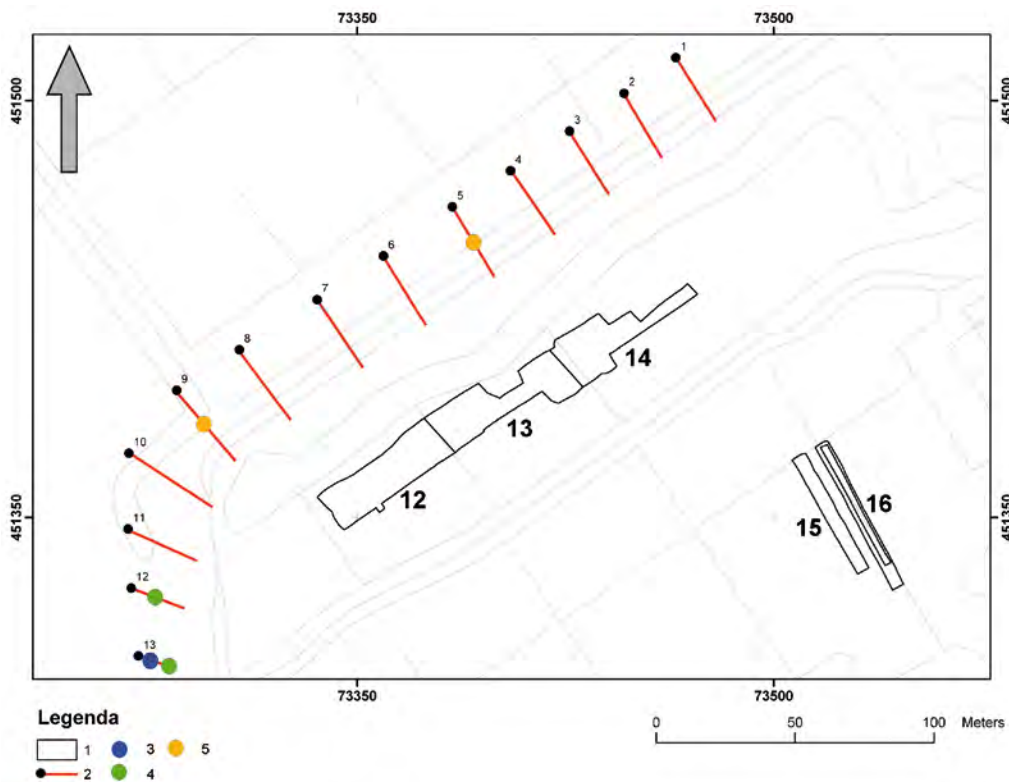
De archeologische begeleiding

Er werden op twee plaatsen grondwerkzaamheden uitgevoerd waarbij archeologische begeleiding werd geboden. Bestaande infiltratieleidingen en waterwinputten werden vervangen. Aanvankelijk zouden de walletjes van het akkercomplex uit de 18^e-19^e eeuw bij de aanleg van de nieuwe leiding verder verstoord worden. Daarom heeft DZH besloten de nieuwe putten niet direct aan te sluiten op een nieuwe leiding, maar de putten via zijtakken aan te laten sluiten op een bestaande leiding. Zo werden de walletjes niet verstoord. Het graven van deze zijtakken is vervolgens archeologisch begeleid (figuur 8).

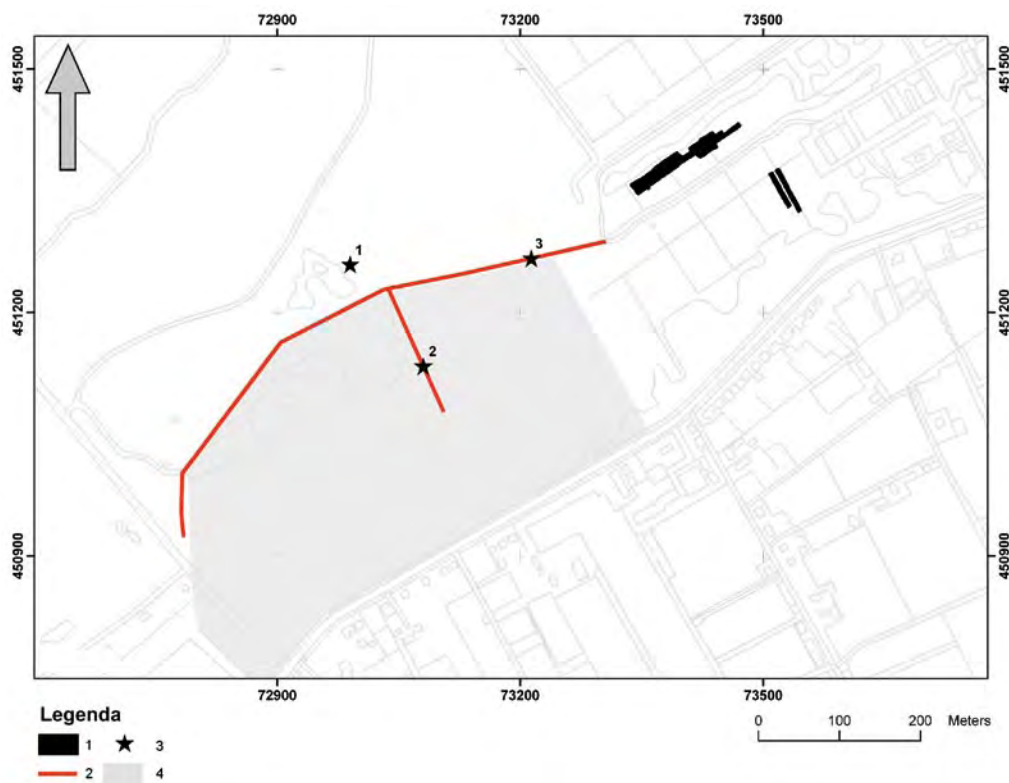
De tweede plek waar archeologische begeleiding werd geboden, lag in het zuidwestelijke deel van Solleveld. Ook hier werden enkele bestaande waterwinplassen opnieuw uitgegraven.

Begeleiding ten noorden van Locatie 2

Bij het uitgraven van de sleufjes ten behoeve van de nieuwe waterwinputten werden op vier locaties aanwijzingen gevonden voor bewoning in het verleden. De aangetroffen vondsten dateren uit verschillende perioden. Zo werd er een bodemlaag uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd aangetroffen, die wijst op bewoning ter plaatse. Ook werden aanwijzingen voor de aanwezigheid van een erf uit de 11^e- begin

Figuur 8. Ligging van de sleufjes die archeologisch begeleid zijn en de daarin aangetroffen vindplaatsen. Legenda: 1. Opgravingput met putnummer; 2. Waterwinput (met nummer) en daarop aansluitend de sleufjes die begeleid zijn (rood). 3. Vondsten uit de Late IJzertijd / Romeinse tijd; 4. Vondsten uit de 11^e - 12^e en begin van de 13^e eeuw; 5. Vondsten uit de 13^e eeuw.

Figuur 9. Het westelijke deel van het waterwingebied van DZH met de alhier gedane archeologische vondsten. Legenda: 1. Opgravingslocatie met nummer; 2. Nieuwe infiltratieleiding; 3. Archeologische vondst met vondstnummer.

13^e eeuw vastgesteld. Voor zover de waarnemingen het mogelijk maakten, is geconstateerd dat de bodemopbouw grote gelijkenis vertoont met de bodemopbouw ter hoogte van Locatie 2. Omdat ook hier de akkerlaag uit de 8^e-9^e eeuw is waargenomen lijkt deze laag op het gehele terrein aanwezig.

Begeleiding op het zuidwestelijk deel van het waterwingebied

Bij het uitgraven van de nieuwe infiltratieleidingen in dit gebied zijn op drie locaties scherven gevonden (figuur 9). Op enkele plaatsen werden scherven uit de uitgeworpen grond geraapt. Het was wegens de gevolgde graafmethode helaas niet mogelijk om uitgebreide waarnemingen met betrekking tot de bodemopbouw te doen. De meest westelijke vondst (figuur 9 nummer 1) betreft een handgemaakte scherf uit waarschijnlijk de Late IJzertijd of Romeinse tijd. Een tweede vondst (figuur 9 nummer 2) betreft een scherf die in de Late IJzertijd is te plaatsen. Tenslotte is er nog een scherf uit de 10^e – 11^e eeuw gevonden (figuur 9 nummer 3). Gezien het feit dat hier na de Middeleeuwen geen akkerbouwactiviteiten hebben plaatsgevonden, zullen de archeologische sporen waarschijnlijk nog beter bewaard zijn gebleven dan op het oostelijke deel van het terrein waar door akkerbouwactiviteiten het gebied tussen de walletjes deels is verstoord.

Conclusies

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de bevindingen van het archeologisch onderzoek op het westelijke deel van Solleveld. Aangezien de aangetroffen sporen en vondsten vooral uit de Middeleeuwen dateren, wordt deze periode in meer detail besproken.

IJzertijd, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen

Voor wat betreft de IJzertijd, de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen geldt het volgende: er zijn wel scherven aardewerk uit deze tijdperken aangetroffen, maar geen of zeer weinig daarmee samenhangende grondsporen.

Uit de gedetermineerde zaden van de loopvlakken uit de IJzertijd blijkt nergens de invloed van de mens op de natte tot vochtige vegetatie, maar dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de slechte conserveringsomstandigheden waardoor slechts een gering aantal soorten zaden kon worden gedetermineerd. De aanwezigheid van een kluit verbrand menselijk bot wijst op de aanwezigheid van een crematiegraf dat vermoedelijk van vroegmiddeleeuwse of eventueel Romeinse ouderdom is, maar waarvan het bijbehorende niveau door ploegen in een 9^e-eeuwse akkerlaag is verdwenen.

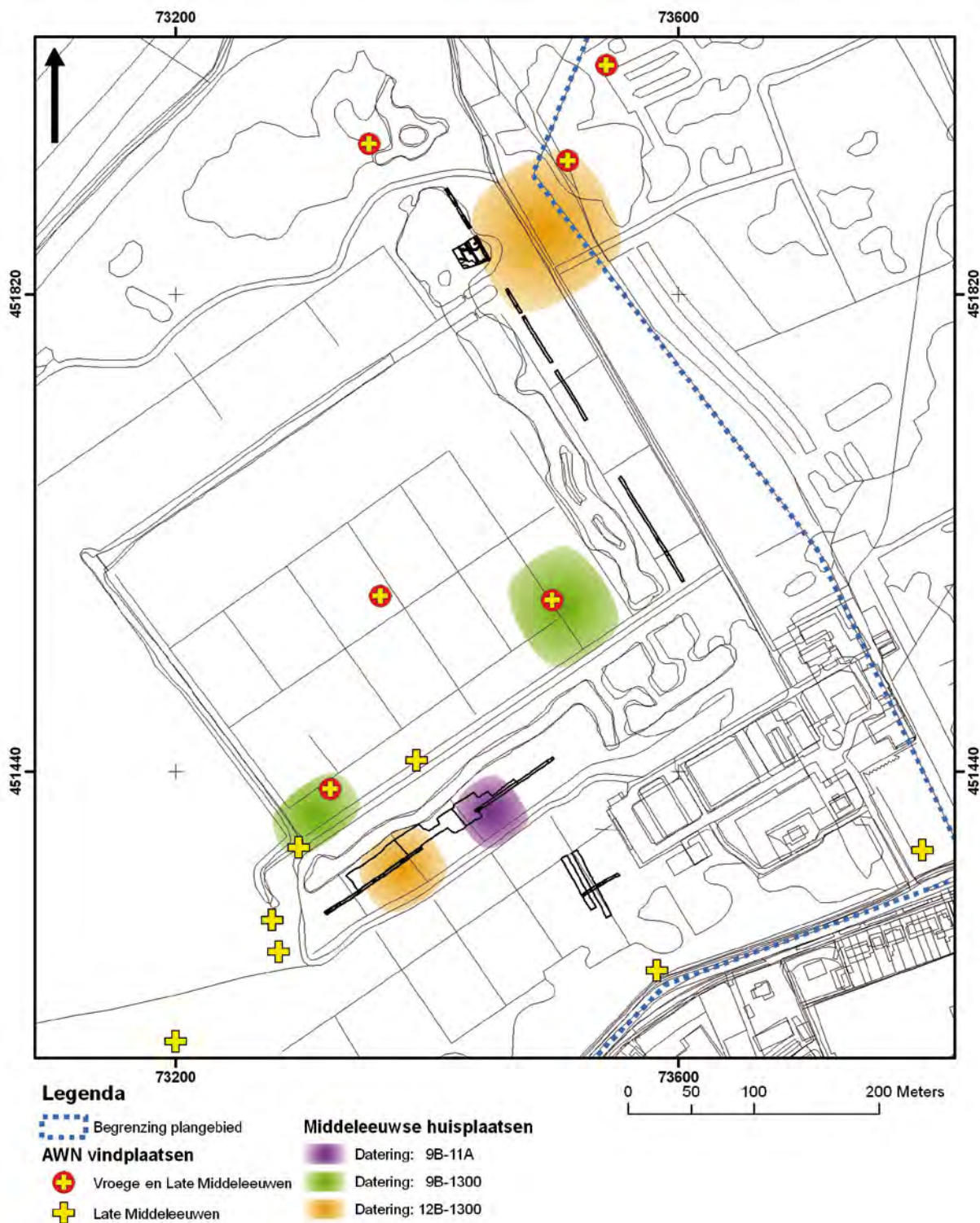
De Late Middeleeuwen

Voor het einde van de Vroege Middeleeuwen en het begin van de Late Middeleeuwen is de situatie beter. Uit deze periode zijn zowel grondsporen als vondsten van tenminste drie huiserven aangetroffen. Tevens kon meer inzicht in het landschap verkregen worden.

Op grond van deze gegevens uit de opgraving is het mogelijk een aantal concentraties van archeologische nederzettingssporen aan te wijzen (figuur 10). Voor terreinen buiten deze concentraties kan echter niet de conclusie worden getrokken dat daar geen archeologische sporen in de bodem aanwezig zijn. Alle waarnemingen wijzen erop dat het duingebied rondom de onderzochte terreinen vol met archeologische sporen en vondsten uit uiteenlopende perioden zitten. Het onderzoek heeft aangetoond dat er meerdere, elkaar in de tijd opvolgende huiserven in het gebied mogen worden verwacht.

Uit de periode tussen ongeveer 850 en 1050 na Chr. werd een huisplaats aangetroffen. Dit type huis lijkt te passen in de traditie van huizenbouw in de duinstrook van West-Nederland. Een stukje verderop werd een deel van een ander huis erf aangesneden. In een tweede fase stond er een kleine schuur op. Dit erf wordt gedateerd tussen ongeveer 1150 en 1300.

Figuur 10. De ligging van middeleeuwse erven en losse vondsten in het studiegebied. Uit de verschillende locaties aangeduid met verschillende kleuren hebben we hier te maken met zgn. "zwervende erven" (uitleg in de tekst). A = eerste helft van een eeuw; B = tweede helft van een eeuw.

Ondanks een hiaat in de bewoning tussen ongeveer 1050 en 1150 binnen het opgegraven terrein, moet er rekening mee worden gehouden dat in die tijd de bewoning zich heeft verplaatst naar één van de plekken op steenworp afstand waar ook vondsten uit die periode aan het oppervlak zijn aangetoond. De bekende vindplaatsen in dit stuk duingebied en van de opgravingen doen vermoeden dat er een systeem van "zwervende" erven werd toegepast, waarbij de bewoners hun boerenerf telkens op een andere plaats binnen hetzelfde territorium herbouwden. Dit systeem kan zijn ingegeven door de veranderende terreinomstandigheden als gevolg van zandverstuivingen, maar ook zijn bedoeld om de oude erfgrond die als gevolg van de bewoning was verrijkt met extra voedingsstoffen als vruchtbaardere grond te kunnen benutten voor de akkerbouw. De erven werden gekozen op de strandwal, nabij de overgang naar de in dit gebied smalle strandvlaktes. In die reeds lang voor de Middeleeuwen dichtgestoven vlaktes waren de bodemomstandigheden klaarblijkelijk toch nog wat vochtiger en beter geschikt voor de aanleg van akkers.

In de Middeleeuwen werd ter plekke in ieder geval rogge verbouwd. Rogge is een wintergraan dat in het najaar wordt gezaaid en het jaar erop in de zomer wordt geoogst. De keuze voor deze graansoort in het duingebied zal een bewuste zijn geweest. Behalve dat rogge op de armere zandgronden een hogere opbrengst heeft dan andere granen, betekent dat dit wintergraan in het vroege voorjaar er al voor zorgt dat de akkers met vegetatie zijn bedekt, waardoor de schrale voorjaarswind minder vat op de zandbodem heeft dan bij het verbouwen van zomergraan het geval is. Verder zijn er mogelijk ook gerst, vlas en linzen verbouwd. Uit het slecht bewaarde botmateriaal blijkt dat rund, paard, schaap en varken werden gehouden. Dit wijst erop dat er sprake zal zijn geweest van een gemengd bedrijf. In hoeverre er accenten lagen op akkerbouw of veeteelt, is vanwege de slechte conserveringsomstandigheden van het materiaal niet uit te maken.

Er zal in ieder geval sprake zijn geweest van één of andere surplusproductie. Goederen of diensten zullen in ieder geval geruild of verkocht zijn tegen ingevoerde goederen als maalstenen en aardewerk. De aanwezigheid van deze maalstenen duidt erop dat dit graan in de nederzetting zelf werd verwerkt tot meel.

De middeleeuwse bewoningsporen kunnen tot ongeveer 1300 gedateerd worden. Er zijn echter aanwijzingen dat er ook na deze periode in het gebied gewoond werd. Bekend is dat in het register van metingen van 1378 (Emmens 1969) nog vijf à tien boerderijen in het duingebied van het ambacht Monster hebben gestaan (zie Bult 1988 en Beekman & Van der Valk 2009 dit nummer).

Een bijzonder element vormen de overal in het terrein opgeworpen walletjes van het 18e-19e-eeuwse akkersysteem. Het is van belang dat deze walletjes goed beschermd worden, vanwege het feit dat ze conserverend hebben gewerkt op het archeologisch materiaal wat er nu onder wordt teruggevonden.

Dankwoord

De auteurs willen op deze plaats Bert van der Valk bedanken voor zijn inspanningen dit artikel vorm te geven.

Literatuur

- Bruin J de & EJ Bult (2008). Inventariserend Veldonderzoek en Definitieve Opgraving op Solleveld in Monster (gemeente Westland). Delftse Archeologische Rapporten 74.
- Bult EJ (1988). Sociale en economische betekenis van begraven hofsteden in Delfland, *Westerheem* 37, 126-141.
- Bult EJ, J de Bruin & E Norde (2004). Een archeologisch inventariserend veldonderzoek op Solleveld in Monster (gemeente Westland). Delftse Archeologische Rapporten nr. 38.
- Emmens J (1969). Het ambacht Monster Anno 1378. Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie, 185-227.
- Es, WA van & WJH Verwers (1980). Excavations at Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat 1. *Nederlandse Oudheden* 9.
- Jelgersma S, J de Jong, WH Zagwijn & JF van Regteren Altena (1970). The coastal dunes of the Western Netherlands: geology, vegetational history and archeology. *Meded. Rijks Geologische Dienst, New Series* 21: 93-167.

-
- Meer H van der (2002). Solleveld, een verkenning van landschap, bodem en bewoning, in: Kwadrant, tijdschrift van de afdeling Den Haag e.o van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland: 21-1, 20-22.
  - Mulder E de, AP Pruijssers & H Zwaan (1983). Kwartairgeologie van 's-Gravenhage. In: Mulder, E de (red.): De Bodem van 's-Gravenhage. In: Meded. Rijks Geologische Dienst 37-1, 12-43.
  - Valk L van der (1987). Duinvorming en kustontwikkeling: een relatie? In: M Jansen & B van der Valk, Duinen bij Den Haag, de moeite waard! 18-20.
  - Valk L van der & HP van der Meer (2003). De archeologie van Solleveld (Gemeente Monster en Gemeente Den Haag): een tussentijds rapport (Typescript, 10 pag.).
  - Waasdorp JA (2004). Bureauonderzoek waterwingebied Solleveld. Rapport afdeling archeologie, Dienst Stadsbeheer, gemeente Den Haag.